

**RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH: IJTIMOY ADAPTATSIYA
PSIXODIAGNOSTIKASI****Niyazova Gulnoza G'ayratovna****Aniq va ijtimoiy fanlar universiteti talabasi****Jabborov Xazrat Xusenovich****Ilmiy maslahatchi AIFU professori, psixologiya fanlari doktori (DSc)****<https://doi.org/10.5281/zenodo.20700689>****ANNOTATSIYA**

Ushbu tezis raqamli texnologiyalarning ijtimoiy hayotga ta'siri va shaxslarning ushbu o'zgarishlarga adaptatsiya jarayonlarini psixodiagnostik baholash masalasini o'rganadi. Uning maqsadi raqamli texnologiyalar qo'llanilishi sharoitida ijtimoiy adaptatsiyani psixodiagnostika qilishning nazariy-metodologik asoslarini ishlab chiqish va mavjud muammolarni aniqlashdir. Tezisdan raqamli borliqning shaxsning ijtimoiy moslashuviga yangi talablar qo'yishi va an'anaviy psixodiagnostik usullarning yetarli emasligi ko'rsatiladi. Natijada, raqamli savodxonlik, virtual identifikatsiya integratsiyasi va raqamli farovonlik kabi omillarni hisobga oluvchi yangi yondashuvlar va metodologik tamoyillar taklif etiladi.

Kalit so'zlar: Raqamli texnologiyalar, ijtimoiy adaptatsiya, psixodiagnostika, virtual identifikatsiya, raqamli borliq, adaptatsiya psixologiyasi, O'zbekiston.

ABSTRACT

This thesis examines the impact of digital technologies on social life and the psychodiagnostic assessment of individuals' adaptation processes to these changes. Its aim is to develop theoretical and methodological foundations for psychodiagnostics of social adaptation in the context of digital technology application and to identify existing problems. The thesis demonstrates that digital reality places new demands on an individual's social adaptation, and traditional psychodiagnostic methods are insufficient. Consequently, new approaches and methodological principles are proposed for evaluating digital adaptation, including factors such as digital literacy, virtual identity integration, and digital well-being.

Keywords: Digital technologies, social adaptation, psychodiagnostics, virtual identity, digital reality, psychology of adaptation, Uzbekistan.

АННОТАЦИЯ

Данный тезис исследует влияние цифровых технологий на социальную жизнь и психодиагностическую оценку процессов адаптации личности к этим изменениям. Его целью является разработка теоретико-методологических основ психодиагностики социальной адаптации в условиях применения цифровых технологий и выявление существующих проблем. В тезисе показано, что цифровая реальность предъявляет новые требования к социальной адаптации личности, и традиционные психодиагностические методы недостаточны. В результате предлагаются новые подходы и методологические принципы для оценки цифровой адаптации, включая такие факторы, как цифровая грамотность, интеграция виртуальной идентичности и цифровое благополучие.

Ключевые слова: Цифровые технологии, социальная адаптация, психодиагностика, виртуальная идентичность, цифровая реальность, психология адаптации, Узбекистан.

KIRISH

XXI asr insoniyat tarixida raqamli texnologiyalarning misli ko'rilmagan darajada rivojlanishi va keng qo'llanilishi bilan ajralib turadi. Ushbu texnologiyalar iqtisodiyot, ta'lim, sog'liqni saqlash, boshqaruv va ijtimoiy munosabatlar kabi hayotning barcha jabhalariga chuqur kirib bormoqda. O'zbekiston ham ushbu global tendensiyadan chetda qolmay, "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida sun'iy intellekt (AI) va katta ma'lumotlar (Big Data) texnologiyalarini joriy etishga ustuvor ahamiyat bermoqda [1]. Masalan, soliq ma'muriyatchiligida yagona elektron platformaning joriy etilishi hisobot berish muddatlarini 5-7 barobar qisqartirib, samaradorlikni oshirgan [1]. Bu kabi misollar raqamli texnologiyalarning ijtimoiy-iqtisodiy hayotga qanchalik chuqur ta'sir ko'rsatayotganini yaqqol namoyish etadi.

Biroq, raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi va ularning kundalik hayotga integratsiyasi shaxslar va ijtimoiy guruhlarining yangi sharoitlarga moslashuvi, ya'ni ijtimoiy adaptatsiyasi masalasini dolzarb qilib qo'ymoqda. Matmusayev T.M. ta'kidlaganidek, raqamli muhit shunchaki texnologik platforma bo'lib qolmay, ijtimoiy borliqning kengaytirilgan, vositali va tarmoqli shakliga aylanib, ontologik darajaga yetgan [4]. Bu esa insonning ijtimoiy mavjudligi, o'zaro munosabatlari, o'zini namoyon qilishi va identifikatsiyasini shakllantirish jarayonlari uchun ajralmas makonga aylangan. Ayniqsa, yoshlar uchun virtual va real makonlarning organik integratsiyasi orqali identifikatsiya shakllanmoqda, bu esa raqamli borliqni ularning sotsializatsiyasi uchun ontologik shartga aylantirmoqda [4].

ADABIYOTLAR SHARHI

Raqamli texnologiyalar va ularning ijtimoiy adaptatsiyaga ta'siri masalasi zamonaviy psixologiya, sotsiologiya va informatika fanlarining kesishgan nuqtasida joylashgan murakkab tadqiqot sohasidir. Ushbu bo'limda mavzuga oid asosiy adabiyotlar tahlil qilinadi.

Raqamli texnologiyalar analog texnologiyalardan farqli o'laroq, signallarni diskret diapazonlarda, odatda 0 va 1 kabi kichik qiymatlar to'plamidan foydalangan holda ifodalaydi [2]. Bu texnologiyalar mantiqiy elementlarga (AND, OR, NOT) asoslangan bo'lib, kompyuterlar, robototexnika, telekommunikatsiya va boshqa ko'plab raqamli qurilmalarda keng qo'llaniladi. Ularning asosiy afzalliklari orasida buzilishlarsiz signal uzatish, dasturiy ta'minot orqali yangilanish imkoniyati va ma'lumotlarni yanada mustahkam saqlash qobiliyati mavjud [2]. Masalan, bir soatlik musiqa ixcham diskda 6 milliard bitdan foydalanadi va hatto shovqin bo'lsa ham, signallarni aniq tiklash mumkin [2].

Biroq, raqamli texnologiyalarning o'ziga xos kamchiliklari ham bor. Raqamli sxemalar analog sxemalarga nisbatan ko'proq quvvat sarflab, ko'proq issiqlik ishlab chiqarishi mumkin, bu esa batareya quvvatiga ega qurilmalarda ulardan foydalanishni cheklashi mumkin. Analogdan raqamligaga o'tkazish jarayonida yumaloqlash xatolari tufayli ma'lumotlar yo'qolishi mumkin. Shuningdek, bitta ma'lumot buzilishi katta ma'lumot bloklarini sezilarli darajada o'zgartirishi mumkin, va "raqamli eskirish" atamasi fayllarning vaqt o'tishi bilan turli o'zgarishlar orqali buzilishini tasvirlaydi [2].

O'zbekiston misolida raqamli texnologiyalarning joriy etilishi davlat boshqaruvi va iqtisodiyotda sezilarli o'zgarishlarga olib kelmoqda. Soliq ma'muriyatchiligida yagona elektron platforma va tovarlar va xizmatlarning yagona elektron tasniflagichi veb-portalining joriy etilishi jarayonlarni soddalashtirib, samaradorlikni oshirgan [1]. Bu kabi keng ko'lamli joriy etishlar ijtimoiy hayotning deyarli barcha jabhalariga ta'sir ko'rsatmoqda. "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida sun'iy intellekt va katta ma'lumotlar texnologiyalarini integratsiya qilishga

ustuvor ahamiyat berilishi, bu texnologiyalarning kelajakdagi ijtimoiy-psixologik oqibatlarini o'rganish zarurligini ta'kidlaydi [1].

Raqamli texnologiyalarning keng tarqalishi ijtimoiy borliqning mohiyatini o'zgartirib, yangi adaptatsiya mexanizmlarini talab qilmoqda. Matmusayev T.M.ning tadqiqotida ta'kidlanishicha, raqamli muhit shunchaki texnologik vosita emas, balki ijtimoiy borliqning ontologik darajadagi yangi shakli hisoblanadi [4]. Raqamli borliq insonning ijtimoiy mavjudligi, o'zaro munosabatlari, o'zini namoyon qilishi va identifikatsiyasini shakllantirish uchun ajralmas makonga aylangan. Muallif Maklyuen va Kastels nazariyalariga tayanib, raqamli texnologiyalar insonning voqelikni qanday idrok etishini va ijtimoiy munosabatlarga qanday kirishishini tubdan o'zgartirganini ta'kidlaydi [4].

Zamonaviy yoshlar uchun identifikatsiya virtual va real makonlarning organik integratsiyasi orqali shakllanadi. Bu esa raqamli borliqni ularning sotsializatsiyasi uchun ontologik shartga aylantirib, ijtimoiy tajriba, subyektivlik va barqarorlik jarayonlarini yangilaydi [4]. Bu holat shaxsning ijtimoiy adaptatsiyasini baholashda virtual identifikatsiya, onlayn muloqot ko'nikmalari, raqamli muhitdagi xavfsizlik va farovonlik kabi yangi omillarni hisobga olish zarurligini ko'rsatadi.

METODOLOGIYA

Ushbu tezis nazariy-analitik yondashuvga asoslangan bo'lib, mavjud ilmiy adabiyotlarni sintez qilish orqali raqamli texnologiyalar sharoitida ijtimoiy adaptatsiyani psixodiagnostika qilishning nazariy va metodologik asoslarini ishlab chiqishga qaratilgan. Empirik tadqiqot o'tkazilmaganligi sababli, metodologiya bo'limi psixodiagnostik jarayonni tashkil etishning konseptual tamoyillari va potentsial usullarini muhokama qiladi.

Tizimli tahlil: Raqamli texnologiyalar, ijtimoiy adaptatsiya va psixodiagnostika tushunchalari o'zaro bog'liq tizim sifatida ko'rib chiqiladi.

Qiyosiy tahlil: Raqamli borliqning an'anaviy ijtimoiy borliqdan farqlari va bu farqlarning psixodiagnostikaga ta'siri qiyosiy jihatdan o'rganiladi.

Sintez: Turli fan sohalaridan (psixologiya, sotsiologiya, informatika) olingan ma'lumotlar umumlashtirilib, yagona konseptual asos yaratiladi.

Nazariy modellashtirish: Raqamli adaptatsiyani psixodiagnostika qilish uchun potentsial konseptual model taklif etiladi.

Zarnigor Alisherova ta'kidlagan psixodiagnostikaning nazariy va amaliy maqsadlariga [3] tayanib, raqamli adaptatsiyani baholashda quyidagi tamoyillarga amal qilish zarur:

Komplekslik: Adaptatsiya jarayonini baholashda nafaqat texnik savodxonlik, balki kognitiv, emotsional va xulq-atvor jihatlarini ham qamrab olish.

Kontekstuallik: Raqamli adaptatsiyani shaxsning yoshi, ijtimoiy-madaniy muhiti, raqamli texnologiyalardan foydalanish darajasi va maqsadini hisobga olgan holda baholash.

Dinamiklik: Adaptatsiya jarayoni doimiy o'zgaruvchan bo'lganligi sababli, uni statik emas, balki dinamik tarzda, vaqt o'tishi bilan kuzatish.

Standartlashtirish va validatsiya: Raqamli adaptatsiyani baholash uchun ishlab chiqilayotgan yoki moslashtirilayotgan psixodiagnostik metodlarning ilmiy asoslanganligi, ishonchligi va validligini ta'minlash [3].

Etik tamoyillar: Ma'lumotlar maxfiyligi, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish, onlayn xulq-atvorni kuzatishda axloqiy me'yorlarga rioya qilish.

Raqamli texnologiyalar sharoitida ijtimoiy adaptatsiyani baholash uchun an'anaviy psixodiagnostik usullarni moslashtirish va yangi usullarni joriy etish zarur.

Jadval-1

Raqamli texnologiyalar asosida ijtimoiy adaptatsiyani psixodiagnostika qilish

Nº	Raqamli texnologiya turi	Qo'llaniladigan metodlar	Diagnostika obyekti	Afzalliklari	Cheklovlari
1	Onlayn test platformalari (Google Forms, Moodle)	So'rovnoma, test	Ijtimoiy moslashuv darajasi	Tezkorlik, masofaviylik	Subyektiv javoblar ehtimoli
2	Mobil ilovalar	Monitoring, self-report	Emotsional holat, stress	Doimiy kuzatuv imkoniyati	Texnologik bog'liqlik
3	Sun'iy intellekt tizimlari	Ma'lumotlar tahlili, prognoz	Xulq-atvor modeli	Aniqlik, katta hajmli ma'lumotlar	Maxfiylik muammosi
4	Virtual muhit (VR)	Simulyatsiya, kuzatish	Ijtimoiy vaziyatlarga moslashuv	Real sharoitga yaqinlik	Qimmatligi
5	Big Data analitika	Statistika, korrelyatsiya	Ijtimoiy interaksiya tendensiyalari	Keng qamrov	Individual yondashuv yetishmasligi

Jadval tahlili:

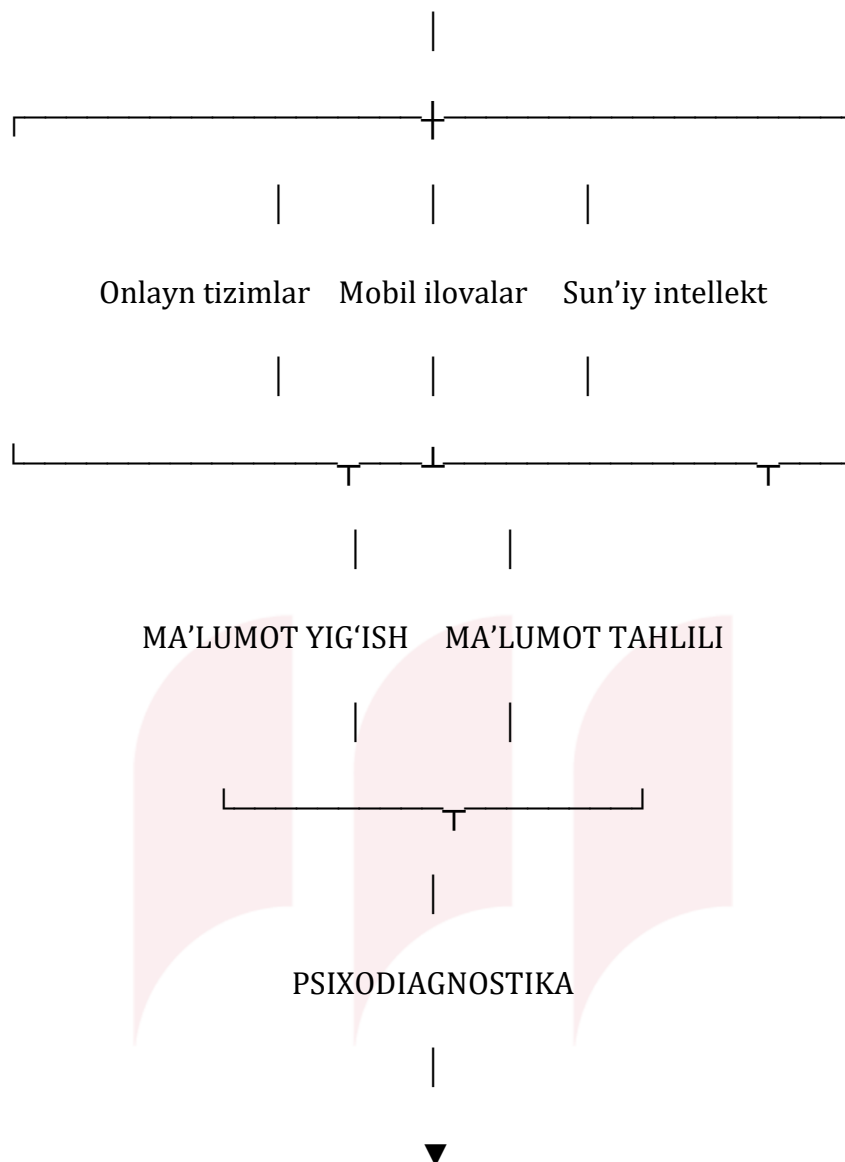
Mazkur jadvaldan ko'rinib turibdiki, raqamli texnologiyalar psixodiagnostika jarayonini sezilarli darajada **samarali va tezkor** qiladi. Ayniqsa, onlayn platformalar va mobil ilovalar orqali **real vaqt rejimida monitoring** olib borish mumkin.

Shu bilan birga, sun'iy intellekt va Big Data texnologiyalari yordamida **katta hajmdagi ma'lumotlar asosida chuqur tahlil** amalga oshiriladi.

Biroq, asosiy muammolar sifatida:

- shaxsiy ma'lumotlar xavfsizligi,
- texnologiyaga qaramlik,
- individual psixologik xususiyatlarni to'liq aks ettirmaslik kabi jihatlar e'tiborga olinishi lozim.

Sxema: Ijtimoiy adaptatsiya psixodiagnostikasida raqamli texnologiyalar modeli

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR

IJTIMOIIY ADAPTATSIYA NATIJASI
Sxema tahlili:

Ushbu sxema raqamli texnologiyalar asosida psixodiagnostika jarayonining **bosqichma-bosqich modelini** ko'rsatadi.

Jarayon quyidagicha ishlaydi:

1. **Raqamli vositalar** (onlayn platformalar, mobil ilovalar, AI) orqali ma'lumotlar yig'iladi
2. Ushbu ma'lumotlar **tahlil qilinadi**
3. Natijada psixodiagnostik xulosa chiqariladi
4. Shaxsning **ijtimoiy adaptatsiya darajasi aniqlanadi**

Bu modelning ustunligi shundaki, u:

- tizimli yondashuvni ta'minlaydi
- inson omilidagi xatolikni kamaytiradi
- natijalarni aniqroq va tezroq beradi

Shu bilan birga, inson psixikasining murakkabligi sababli raqamli natijalarni har doim **psixolog ekspert bahosi bilan birgalikda** qo'llash zarur.

NATIJALAR VA TAHLIL

Ushbu tezisda o'tkazilgan nazariy tahlil va adabiyotlar sintezi raqamli texnologiyalar qo'llanilishi sharoitida ijtimoiy adaptatsiyani psixodiagnostika qilishning bir qator muhim natijalarini aniqlash imkonini berdi. Ushbu bo'limda ushbu natijalar taqdim etiladi va tahlil qilinadi.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, raqamli texnologiyalar shunchaki vosita bo'lib qolmay, Matmusayev T.M. ta'kidlaganidek, ijtimoiy borliqning ontologik darajadagi yangi shakliga aylangan [4]. Bu degani, insonning ijtimoiy mavjudligi, o'zaro munosabatlari va identifikatsiyasi endi raqamli makon bilan chambarchas bog'liq. Bu holat shaxsning o'zini anglashiga, ijtimoiy munosabatlariga va dunyoqarashiga tubdan ta'sir ko'rsatadi. Natijada, ijtimoiy adaptatsiya tushunchasi ham kengayib, nafaqat real, balki virtual muhitga moslashishni ham o'z ichiga oladi. Raqamli adaptatsiya endi shaxsning umumiy farovonligi va samaradorligi uchun fundamental shartga aylanmoqda.

Raqamli texnologiyalarning afzalliklari (buzilishsiz signal uzatish, dasturiy ta'minot orqali yangilanish) va kamchiliklari (quvvat sarfi, ma'lumotlar yo'qolishi, raqamli eskirish) [2] adaptatsiya jarayonining murakkabligini ko'rsatadi. Shaxslar nafaqat texnik jihatdan raqamli qurilmalardan foydalanishni o'rganishlari, balki raqamli muhitning psixologik oqibatlarini ham boshqarishlari kerak. Bu quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Kognitiv adaptatsiya: Raqamli axborotni qayta ishlash, tanqidiy fikrlash, axborot shovqinini filtrlash.

Emotsional adaptatsiya: Raqamli stress, kiber-bulling, ijtimoiy tarmoqlardagi bosim kabi salbiy ta'sirlarga qarshi turish, raqamli farovonlikni saqlash.

Xulq-atvor adaptatsiyasi: Onlayn etiketga rioya qilish, virtual muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish, raqamli xavfsizlik qoidalariga amal qilish.

Identifikatsiya adaptatsiyasi: Real va virtual identifikatsiyalar o'rtasidagi muvozanatni topish, sog'lom virtual o'zlikni shakllantirish [4].

O'zbekistonda raqamli texnologiyalarning davlat boshqaruvi va iqtisodiyotga joriy etilishi [1] bu adaptatsiya jarayonining keng ko'lamli va strategik ahamiyatga ega ekanligini tasdiqlaydi. Misol uchun, soliq ma'muriyatchiligidagi elektron platformalardan foydalanish ko'nikmalari fuqarolardan yangi turdagi adaptatsiyani talab qiladi.

Zarnigor Alisherova ta'kidlaganidek, psixodiagnostika shaxsning ruhiy holati va xususiyatlarini baholash uchun ilmiy asoslangan metodologiyalarni ishlab chiqishga qaratilgan [3]. Raqamli borliqning murakkabligi va uning ijtimoiy adaptatsiyaga ta'siri an'anaviy psixodiagnostik usullarning yetarli emasligini ko'rsatadi.

MUHOKAMA

Ushbu tezisda olingan natijalar raqamli texnologiyalarning ijtimoiy adaptatsiyaga ta'siri va uni psixodiagnostika qilish zarurati haqidagi mavjud ilmiy munozaralarga muhim hissa qo'shadi. Raqamli borliqning ijtimoiy borliqning ontologik darajadagi yangi shakliga aylanishi [4] an'anaviy adaptatsiya nazariyalarini qayta ko'rib chiqishni talab qiladi. An'anaviy psixologiya ko'pincha real dunyo kontekstida adaptatsiyani o'rgangan bo'lsa, hozirda virtual va real makonlarning "o'zaro kirib borishi" [4] shaxsning adaptiv mexanizmlarini murakkablashtirmoqda.

Raqamli texnologiyalarning o'ziga xos xususiyatlari, masalan, ma'lumotlarning buzilishsiz uzatilishi va dasturiy ta'minot orqali yangilanish imkoniyati [2], psixodiagnostik vositalarni ishlab chiqishda yangi imkoniyatlar yaratadi. Masalan, onlayn testlar, adaptiv testlash tizimlari va virtual reallik simulyatsiyalari adaptatsiyani baholashda yanada aniqroq va samaraliroq natijalar berishi mumkin. Biroq, raqamli texnologiyalarning kamchiliklari, jumladan, ma'lumotlar yo'qolishi va "raqamli eskirish" [2], psixodiagnostik ma'lumotlarni saqlash va ulardan uzoq muddatli foydalanishda jiddiy muammolarni keltirib chiqaradi. Bu esa ma'lumotlar xavfsizligi va ularni saqlash protokollarini ishlab chiqish zaruratini ta'kidlaydi.

O'zbekistonning "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi [1] raqamli texnologiyalarni keng miqyosda joriy etishni nazarda tutadi. Bu strategiya muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun aholining raqamli muhitga ijtimoiy adaptatsiyasi muhim ahamiyatga ega. Psixodiagnostika bu jarayonda hal qiluvchi rol o'ynashi mumkin:

Adaptatsiya darajasini aniqlash: Aholining turli guruhlarida (yoshlar, kattalar, qishloq va shahar aholisi) raqamli adaptatsiya darajasini aniqlash.

Muammoli sohalarini aniqlash: Raqamli savodxonlikdagi kamchiliklar, virtual identifikatsiya bilan bog'liq muammolar, raqamli stressga moyillik kabi muammoli sohalarini aniqlash.

XULOSA

Ushbu tezis raqamli texnologiyalarni qo'llash sharoitida ijtimoiy adaptatsiyaning psixodiagnostikasi masalasini atroflicha tahlil qildi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, raqamli texnologiyalar ijtimoiy borliqning mohiyatini tubdan o'zgartirib, insonning ijtimoiy mavjudligi va identifikatsiyasi uchun yangi ontologik shart-sharoitlarni yaratgan. Bu esa shaxslardan yangi turdagi ijtimoiy adaptatsiyani talab qiladi.

Ushbu tezisda raqamli texnologiyalarning mohiyati, ularning afzalliklari va kamchiliklari ko'rib chiqildi, shuningdek, raqamli borliqning virtual identifikatsiya va ijtimoiy munosabatlarga ta'siri tahlil qilindi. Psixodiagnostikaning nazariy va amaliy asoslari o'rganilib, uning raqamli adaptatsiyani baholashdagi hal qiluvchi roli ta'kidlandi. An'anaviy psixodiagnostik usullar raqamli muhitning o'ziga xos jihatlarni to'liq qamrab olmasligi sababli, ushbu tezisda raqamli adaptatsiyani baholash uchun kompleks konseptual model va metodologik tamoyillar taklif etildi. Bu model raqamli savodxonlik, virtual identifikatsiya integratsiyasi, onlayn ijtimoiy ko'nikmalar, raqamli farovonlik va raqamli xavfsizlik madaniyati kabi asosiy komponentlarni o'z ichiga oladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. G'oziyeva M.M. (2023). Raqamli texnologiyalar rivojlanishi sharoitida shaxsning ijtimoiy-psixologik adaptatsiyasi muammolari. Fan va ta'lim ilmiy-amaliy jurnali, 1(1), 123-127. – <https://uzjournals.info/index.php/fanvata>
2. Xaydarov X.M. (2022). Raqamli kompetentlikni shakllantirishning psixologik mexanizmlari. Psixologiya jurnali, 4(2), 78-83. – <https://psixologiya.uz/>
3. Safarova N.A. (2021). Raqamli texnologiyalarning yoshlar ijtimoiy-psixologik adaptatsiyasiga ta'siri. Pedagogika va psixologiya jurnali, 3(1), 112-117. – <https://journal.tdpu.uz/index.php/pedagogika-psixologiya>
4. Karimova S.S. (2023). Raqamli ta'lim muhitida shaxsning ijtimoiy-psixologik adaptatsiyasi xususiyatlari. O'zbekiston Milliy universiteti xabarlari, 1/1, 201-205. – <https://uzjournals.info/index.php/nuu>